УДК 159.9.072.432

DOI <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2019.6-1.15>**В. В. Назаревич**доцент кафедри вікової та педагогічної психології
Рівненський державний гуманітарний університет

ОСТРАКІЗМ ЯК ПЕРЕДУМОВА БУЛІНГУ

У статті авторка робить спробу визначити особливості явища соціальної ізоляції в системі понять «остракізм», «віктимізація», «булінг» та систематизувати соціально-психологічні уявлення про механізми і форми суспільних взаємодій у цих процесах. Особливу увагу приділено розгляду системи переходу від соціального виключення до соціального цькування особистості, яка висвітлює механізми міжособистісних взаємодій сьогодення і, на думку психологів і соціологів, є однією з найактуальніших проблем людського буття.

Стаття присвячена важливості (зважаючи на зростаючу кількість дітей раннього й старшого шкільного віку, які мають власний досвід і розуміння ситуації неприйняття та знущань із боку однолітків) аналізу основних причин формування явища остракізму як передумови булінгу, які впливають на перебіг особистісного буття окремих індивідів і соціальних груп.

Також увагу звернено на нові форми віктимізації індивідів через простір Інтернету, що відображають мінливість соціальних умов сьогодення серед молоді, зміну уявлень дітей і підлітків про деструктивну й агресивну поведінку.

Висвітлено такі особливості та причини явища віктимізації: численні міжособистісні труднощі, відхилення від однолітків, відсутність дружби та її негативна якість. Також у дослідженні розглянуто проблеми із зовнішнім виглядом і низьким рівнем просоціальної поведінки, що є характерними для перехідного етапу від соціального неприйняття до знущань.

Вказано на роль розвитку емоційної регуляції та контролю буллера задля обмеження агресивної поведінки, а також важливість покращення середовища сім'ї, дисципліни та факторів навколишнього середовища – стресового домашнього життя і ворожості братів, сестер.

Зроблено висновки в системі розгляду понять «остракізм» і «булінг», прояви яких впливають на якість особистісного буття, адже явище соціального виключення систематично впливає на проживання в майбутньому остракізованим індивідом цькувань із боку оточення, однією з основних причин цього є утворення «синдрому жертви».

Подальший розгляд цієї проблеми бачимо в більш розгорнутому вивченні поняття остракізму, його впливу на формування деструктивної поведінки, актів знущань; механізмів подолання розвитку досліджуваних процесів, а також аналізі індивідуальних рис особистості, які впливають на можливість виходу із ситуації соціального виключення.

Ключові слова: остракізм, остракізатор, соціальна ізоляція, булінг, деструктивні прояви особистості, знущання, цькування, віктимізація.

Постановка проблеми. У шкільні роки булінг є одним із найпоширеніших проявів насильства серед однолітків. Дослідження знущань розпочалися понад сорок років тому, коли це явище визначалося як «агресивні, навмисні дії, що неодноразово здійснюються групою чи особою проти жертви, яка не може себе захистити» (Д. Ольвеус). Три критерії є актуальними для визначення агресивної поведінки як проявів булінгу: повторення, навмисність і дисбаланс сил.

Деякі міжнародні інституції визнали явище булінгу актуальною та серйозною проблемою. У 1996 р. Всесвітня асамблея охорони здоров'я прийняла резолюцію, в якій визнала насильство провідною проблемою охорони здоров'я у світі (WHA 49.25) та закликала держави-члени невідкладно розглянути проблему поширення явища.

У шкільному контексті знущання з однолітків є найпоширенішою формою неприйняття серед

дітей і молоді. Агресивна поведінка ставить під загрозу права дітей, включно з правом на освіту, як цього вимагає Конвенція про права дитини (Організація Об'єднаних Націй, 1989 р.). Прояви соціального відторгнення становлять особливі ризики для вразливих індивідів, таких як діти з обмеженими можливостями; біженці або особи, постраждалі від міграції; школярі, що піддаються остракізму, які належать до меншості, або ті, які відрізняються від групи однолітків.

Враховуючи широкі дослідження та зусилля, докладені для оцінки негативних наслідків прояву цього явища, усвідомлення зростаючої кількості дітей раннього та старшого шкільного віку, які мають власний досвід і розуміння ситуації неприйняття та знущань із боку однолітків – проблема булінгу потребує детального вивчення особливостей формування, перебігу та розроблення механізмів превенції, профілактики та корекції явища цькування.

Варто зауважити, що рівень поширеності досліджуваного явища є критичним і є гостра необхідність вивчення цієї проблеми та конкретизація явищ «остракізації», «віктимізації» та «булінгу» з метою їхньої швидкої ідентифікації та запобігання розвитку.

Мета статті – вивчення проблеми булінгу, висвітлення впливу остракізму як передумови формування ситуацій знуцання.

Відповідно до вказаної мети, нами було висунуто такі **завдання**:

1. Розкрити поняття остракізму, віктимізації та булінгу в системі наукових знань.

2. Проаналізувати особливості й закономірності реагування особистості під час соціальної ізоляції, формування явища віктимізації.

3. Вказати на вплив соціального неприйняття на формування процесів цькування індивідів.

Виклад основного матеріалу. Перші дослідження знуцань розпочалися понад сто років тому (у 1905 р. К. Дьюкс опублікував свою роботу щодо шкільного цькування), але перші систематичні дослідження проблеми булінгу належать скандинавським ученим, зокрема феномен «булінгу» став безпосередньою темою наукових праць професора психології Дана Ольвеуса. Після подій у 1982 року, коли на півночі Норвегії три хлопчика в різних школах здійснили самогубство через цькування, була розроблена перша версія Програми Ольвеуса щодо запобігання булінгу (The Olweus Bullying Prevention Program). Ольвеус виділяв три основні критерії для визначення проявів булінгу: намір агресора заподіяти шкоду, повторюваний характер поведінки і дисбаланс сил агресора і жертви.

Проблема дослідження особливостей цькування, знуцання і залякування особистості представлена в дослідженнях сучасних вітчизняних і зарубіжних науковців у галузі психології, педагогіки та соціології.

Дослідження знуцань, агресії та насильства в школах представлено у роботах зарубіжних науковців, щодо яких: D. Olweus (дослідження основних критеріїв булінгу та розроблення механізмів запобігання); T. Blackwell (превенція знуцання в школі); K.N. Farrington (повторюваний характер знуцань); B. Monks, W. Smith (види та форми прояву булінгу).

Вітчизняні дослідження проблеми булінгу представлено роботами Є. Грибанова, В. Іванченко, І. Кона, С. Кривцової, О. Ожйової, В. Пономарьова, В. Соловйова та іншими.

Аналіз численних публікацій із проблем булінгу показує, що специфіка прояву цькувань, їхні профілактики та корекції не досить розроблені. Незважаючи на поширеність цього явища в сучасному суспільстві, проблема булінгу залишається не досить розробленою та вирішеною.

Кожен індивід має потребу в належності до групи, що зумовлена інстинктом виживання

і самозбереження. Наслідком цього є наявність в особи посиленних когнітивних здібностей, які є індикаторами сигналів неприйняття групою або окремими суб'єктами. Тож відторгнення групою є загрозливою ситуацією для особистості та фундаментом для формування почуття особистої невпевненості [6, с. 32].

Відповідно до Тимчасової моделі загрози, остракізм може призвести до особистої невизначеності та ситуаційної неоднозначності, впливає на здатність деяких осіб піддаватися вигнанню протягом усього життя, перебувати в ролі «жертви», а також є причиною проживання особою процесу віктимізації, що є однією з основних передумов подальших знуцань із боку однолітків [4, с. 13].

Віктимізація пов'язана з низкою інтерналізуючих проблем – депресією, тривогою та низькою самооцінкою. Вона зумовлена численними міжособистісними труднощами: відхиленням від однолітків, відсутністю дружби та її негативною якістю [21, с. 13]. Також діти, які мають проблеми із зовнішнім виглядом і низький рівень просоціальної поведінки, частіше піддаються насильству [17, с. 123].

Явище віктимізації (характерні жертвенні прояви особистості, прийняття систематичних знуцань із боку однолітків) вважається перехідним етапом між остракізацією і насильством над індивідом, а також є передумовою булінгу (див. рис. 1).

Розглядаючи явище булінгу, варто вказати на його суб'єктну структуру:

- жертви;
- жертви-хулігани;
- булери [12, с. 123–130].

Розглядаючи характеристики особистості остракізатора й булера, необхідно вказати на їхні відмінності. В індивіда, що піддає соціальному вигнанню інших, переважає звичний спектр емоційних реакцій психічно здорової персони. Хулігану нерідко притаманний високий рівень агресивності, а також частими є випадки аутоагресії. Поведінка булера буде виразно асоціальною та матиме навмисний, упереджений зміст завдання фізичної, моральної шкоди «жертві». Поведінкові прояви суб'єкта, який сприяє соціальній ізоляції інших, здебільшого не будуть вороже спрямовані на окремого індивіда або групу осіб, часто можуть бути не усвідомлюваними для них самих.

Важливим для ідентифікації осіб, що вивчаються, є показники комунікативних зв'язків і наявність деструкцій особистості. Булери часто вирізняються нездоровою атмосферою в сім'ї та близькому соціальному оточенні, повторенням знуцань над ними як особистістю (що стали передумовами психічних порушень, деструктивних проявів, жаги до насильства, схильності до жорстокості і т.д.) [13, с. 30–35] (див. табл. 1).

Рис. 1. Механізм впливу явища остракізму на формування процесу булінгу

Таблиця 1

Порівняльна характеристика психічних показників особистості остракізатора та булера

ПСИХІЧНІ ПОКАЗНИКИ	ОСТРАКІЗАТОР	БУЛІЕР
Емоційні прояви	Звичний спектр емоційних реакцій психічно здорової особи.	Високий рівень агресивності, прояви аутоагресії.
Поведінкові прояви, мотиви	Не проявляється яскраво виражене упередження і відкидання особистості, часто є неусвідомленим і не навмисним.	Виразно асоціальні, несуть навмисний, упереджений зміст завдання фізичної, моральної шкоди «жертві».
Комунікація, комунікативні зв'язки	Нерідко має широке коло спілкування, яке обумовлюється приналежністю до спектра різних соціальних груп, а також часто високим соціальним статусом, який займає індивід.	Нездорова атмосфера в сім'ї, та близькому соціальному оточенні, можливе повторення знущань над ним як особистістю. Часто вузьке коло спілкування.
Деструктивні прояви	Немає явно виражених асоціальних нахилів.	Жаги до насильства, схильності до жорстокості, приглушення почуття жалю.

Багато факторів ризику булінгу можна зрозуміти з урахуванням характеристик і цілей хуліганів: діти, які є несерйозними та невпевненими, можуть викликати стимулювання агресії в потенційних булерів. Такі характеристики також можуть зробити особу підходящою «ціллю» для індивідів, які прагнуть покращити свій статус, вибираючи покірних, невпевнених у собі «жертв» [16, с. 73–86].

Наявність соціальної підтримки друзів-однолітків зменшує зв'язок між факторами ризику та віктимізацією.

Жертви-хулігани – це виразна, хоч і досить невелика, група дітей і підлітків. Вони відкидаються своїми однолітками і демонструють як зовнішні, так і внутрішні проблеми. Часто такі індивіди проживають у несприятливих домашніх умовах, що характеризуються жорстоким поводженням і недбалим вихованням батьків [11, с. 78].

Булінг – це використання сили, примусу чи погроз, метою яких є зловживання фізичною силою або силою соціального статусу, агресивне домінування чи залякування [9, с. 223–225]. Важливою умовою ідентифікації знущань є сприйняття (з боку хулігана чи інших) дисбалансу фізичної чи соціальної сили. Цей дисбаланс відрізняє знущання від конфлікту. Знущання – це підкатегорія агресивної поведінки, що характеризується такими трьома мінімальними критеріями:

- ворожий умисел;
- дисбаланс сили;
- повторення протягом певного періоду часу

[15, с. 167].

Явище, що вивчається, розглядається вченими як діяльність із повторною, агресивною поведінкою, яка покликана завдати шкоди іншому суб'єкту – фізично, психічно чи емоційно.

Булінг може бути індивідуальним або груповим – мобінг, в якому булер матиме одного або декількох «лейтенантів», котрі готові допомогти первинному хулігану в їхніх заходах.

Знущання в школі та на робочому місці також називають «жорстоким насильством» [20, с. 17–23].

Норвезький дослідник Д. Ольвеус указує на те, що знущання виникають, коли особа протягом тривалого часу піддається негативним діям з боку одного чи декількох інших суб'єктів, і що негативні дії відбуваються, коли особистість навмисно завдає шкоди або дискомфорт для іншої через фізичний контакт, слова чи іншими способами.

Індивідуальні знущання зазвичай здійснюються особою, яка проявляє деструктивну поведінку задля отримання влади над іншим індивідом [5, с. 106–110].

Явище булінгу може поширюватися в будь-якому контексті, в якому індивіди взаємодіють одне з одним: школі, сім'ї, робочому місці [5, с. 106–110], будинку та мікрорайонах. Основна платформа для знущань є на вебсайтах соціальних медіа.

Методи деструктивного впливу, які використовують для такого домінування, можуть включати фізичне насильство або примус, словесні домагання чи загрозу, і такі дії можуть неодноразово спрямовуватися на конкретні цілі [20, с. 31–33].

Подібні поведінкові прояви можуть пояснюватися відмінностями: соціального класу, раси, релігії, статі, сексуальної орієнтації, зовнішнього вигляду, поведінки, мови тіла особистості, репутації, лінії сили, соціального статусу [6, с. 32].

Індивідуальний булінг класифікують за чотирма типами (див. рис. 2.):

– Фізичний – це будь-які знущання, що завдають шкоди чіємусь тілу або майну (крадіжка, штовхання, удари, бійки та знищення майна). Фізичний терор рідко є першою формою булінгу, якої зазнає ціль. Зазвичай цей процес починається в іншій формі і згодом переходить до фізичного насильства. Головна характеристика фізичного булінгу – використання сили під час нападу на «ціль» [19, с. 27–30]. Іноді окремі академічні групи націлюються та відчужують однолітка через певні індивідуальні відмінності. Це швидко призводить до ситуації, коли однокласники катують, глузують і б'ють остракізовану особистість. Фізичні знущання нерідко розвиваються і з часом можуть призводити до згубного закінчення [5, с. 106–110].

– Вербальний – будь-які прояви соціального неприйняття, реалізовані в мовленні. Називати імена, поширювати чутки, погрожувати комусь та висміювати інших. Словесний булінг – один із найпоширеніших видів відсторонення індивідів [22, с. 15–16]. Його основним проявом є голос булера. У багатьох випадках словесні знущання не залежать від статі суб'єктів, але цей тип частіше трапляється серед осіб жіночої статі. Жінки використовують вербальні знущання, методи соціального відчуження, щоб домінувати, контролювати інших індивідів і демонструвати свою перевагу та силу [4, с. 13].

– Реляційний – це різновид булінгу, проявом якого є дії, які здійснюються із наміром завдати шкоди чийсь репутації чи соціальному становищу, що можуть бути пов'язані з прийомом, включеними у фізичні та словесні знущання. Реляційне відчуження – це форма остракізму, поширена серед молоді, особливо між індивідами жіночої статі [10, с. 10–13]. Подібна поведінка часто використовується як інструмент булерів для покращення свого соціального становища (через знищення рівня довіри та поваги інших індивідів) і як перспектива контролю над іншими. На відміну від фізичних знущань, які очевидні, реляційні не є явними і можуть тривати довгий час, не будучи ідентифікованими [1, с. 3–5].

– Кібербулінг – це використання технологій для цькування, погроз, бентеження чи націлювання на іншого індивіда. Якщо задіяна доросла

Рис. 2. Класифікація індивідуального булінгу

Рис. 3. Прояви мобінгу

особа, вона може відповідати визначенню кібер-домагань чи кіберзлочинів, що можуть мати юридичні наслідки та передбачають позбавлення волі [21, с. 10–29]. Під технологіями розуміють такі: електронну пошту, обмін миттєвими повідомленнями, соціальні мережі (наприклад, Facebook), текстові повідомлення та мобільні телефони.

Фізичні, словесні та реляційні знущання є найбільш поширеними в початковій школі і можуть початися навіть раніше, супроводжуючи подальші етапи життя індивідів. Зазначається, що кіберзнущання частіше трапляються в середній школі, ніж у початковій [8, с. 104–112].

Розглядаючи тактику колективного цькування, вказують на залучення більш ніж одного індивіда проти цілі або мішені. Проявами мобінгу є чутки, ненависть, заякування, ігнорування, критика, приниження, дискримінація та ізоляція. Деякі автори характеризують це явище як злісне, несексуальне, нерасове/расове, загальне домагання [7, с. 76–104] (див. рис. 3).

Дослідження показали, що заздрість й обурення можуть бути мотивами для знущань [1, с. 3–5]. Дослідження рівня самооцінки остракізаторів вказують на низький рівень впевненості у власних здібностях і можливостях [2, с. 18]. Часто нарцисичні поведінкові прояви є механізмом компенсації, і знущання над іншими є інструментом для приховування сорому чи тривоги або підвищення самооцінки: принижуючи інших, булер почувається уповноваженим [14, с. 5–14] (див. рис. 4).

Психолог Р. Баумейстер стверджує, що особистості, схильні до девіантних проявів поведінки, як правило, мають завищене, але крихке еґо, що зумовлено нездатністю сприймати критику, на яку реагують насильством та образами [7, с. 46–62].

Крім того, дослідники визначили інші фактори ризику: депресія і розлади особистості, лабільність до гніву і застосування сили, пристрасть до агресивних проявів; високий рівень розвитку інстинктивного захисту, за якого індивід часто здатен ідентифікувати дії інших як ворожі і звертатися

Рис. 4. Критерії остракізму, їхній зв'язок із булінгом

до нав'язливих або жорстоких заходів. Поєднання цих факторів також може бути причинами булінгу [5, с. 106–110].

Знуцання також можуть бути наслідком генетичної схильності або органічних порушень індивіда. Батьки можуть допомогти малюкові розвинути емоційну регуляцію та контроль, щоб обмежити агресивну поведінку. Деякі діти не засвоюють ці навички через нездорову атмосферу в сім'ї, відсутність дисципліни та фактори навколишнього середовища на кшталт стресового домашнього життя, ворожості братів і сестер [18, с. 356–359].

На думку деяких дослідників, хулігани можуть схилитися до негативу та погано працювати в академічному плані. Доктор Кук стверджує: «Типовий хуліган має складнощі у вирішенні проблем з оточенням, у навчанні. Він або вона, як правило, мають негативне ставлення та переконання щодо інших, негативне ставлення до себе, що походить із сімейного середовища, яке характеризується конфліктом і бідним вихованням батьків» [8, с. 110–112].

Деякі дослідники припускають, що булери є психологічно найсильнішими та мають високий соціальний статус серед своїх однолітків, тоді як їхні «цілі» переживають складне емоційне становище та соціальну маргіналізацію [9, с. 351]. Групи однолітків часто популяризують дії хулігана, а члени цих груп беруть участь у поведінці індивіда – глузуванні, виключенні, ударах та образах одне одного як джерелі розваг [2, с. 32].

Вченими доведено, що особистості в зрілому віці, які мають схильності до девіантної та антисоціальної поведінки, здебільшого харак-

теризуються авторитарністю проявів у поєднанні з гострою потребою контролювати чи домінувати [14, с. 5–14].

Висновки. Кожен індивід має потребу в належності до групи, яка зумовлюється інстинктом виживання і самозбереження. Наслідком цього є наявність в особи посилені когнітивні здібностей, що є індикаторами сигналів неприйняття групою або окремими суб'єктами.

Відторгнення групою є загрозливою ситуацією для особистості та фундаментом для формування почуття особистої невпевненості, яке має вплив на схильність індивіда до прийняття щодо себе ролі «жертви», формування процесу віктимізації. Це явище пов'язане з низкою інтерналізованих проблем, таких як депресія, тривога й низька самооцінка, причинами яких є відсутність дружби та її негативна якість, проблеми із зовнішнім виглядом і низький рівень просоціальної поведінки.

Особистість, що є потенційною «мішенню» булера, характеризується проявами жертвенності та безумовним прийняттям знущань. Такі поведінкові прояви є основними передумовами булінгу.

Знуцання можуть поширюватися в будь-якому контексті, в якому індивіди взаємодіють одне з одним: школа, сім'я, робоче місце, будинок та мікрорайони. Основна платформа для знущань є на вебсайтах соціальних медіа.

Подібні поведінкові прояви можуть пояснюватися відмінностями: соціального класу, раси, релігії, статі, сексуальної орієнтації, зовнішнього вигляду, поведінки, мови тіла особистості, репутації, лінії сили, соціального статусу.

Розглядаючи поняття булінгу, варто звертати увагу на його класифікацію: фізичний – будь-які

знущання, що завдають шкоди чиємусь тілу або майну; вербальний – будь-які прояви соціального неприйняття, що реалізуються у мовленні (називати імена, поширювати чутки, погрожувати комусь і висміювати інших); реляційний – різновид булінгу, проявом якого є дії, що здійснюються з наміром завдати шкоди чийсь репутації чи соціальному становищу, які можуть бути пов'язані з прийомом, включеними у фізичні та словесні знущання; кібербулінг – використання технологій для цькування, погрози, бентеження чи націлювання на іншого індивіда.

Часто передумовою деструктивних проявів поведінки є механізми компенсації – знущання над іншими використовують як інструмент для приховування власного сорому чи тривоги або підвищення самооцінки: принижуючи інших, булер почувачється уповноваженим.

Високий рівень розвитку інстинктивного захисту, за якого індивід часто здатен ідентифікувати дії інших як ворожі, є ще одним фактором зародження негативних поведінкових реакцій особистості.

Індивіди в зрілому віці, які мають схильність до девіантної та антисоціальної поведінки, здебільшого характеризуються авторитарністю проявів у поєднанні з гострою потребою контролювати чи домінувати, що, у свою чергу, є наслідком механізму захисту особистісних соціальних позицій.

Подальший розгляд цієї проблеми бачимо в більш розгорнутому вивченні поняття остракізму, його впливу на формування деструктивної поведінки, актів знущань; механізмів подолання розвитку досліджуваних процесів, а також аналізу індивідуальних рис особистості, які впливають на можливість виходу із ситуації соціального виключення.

Література:

- Бердишев І.С. Ліки проти ненависті. *Перше вересня*. 2005. № 18. С. 3–5.
- Жаров С.Н. Трансцендентне в онтологічних структурах філософії і науки : автореф. ... дис. докт. філос. наук. Вороніж, 2007. 40 с.
- Кувшинова А.О. Люди і час: конфлікт поколінь у дзеркалі соціальної злагоди. Тюмень : Печатник, 2009. 319 с.
- Лаврухіна І.М. Ідея трансцендентного: концептуальні версії в культурі : автореф. ... дис. докт. філос. наук. Ростов, 2009. 42 с.
- Попова Є.І., Пчелинцева І.В. Специфіка жорстокого поводження з дітьми в шкільному середовищі. *Науково-методичний електронний журнал «Концепт»*. 2014. № 6. С. 106–110.
- Разеев Д.Н. Телеологічний принцип в науці (трансцендентальний підхід) : автореф. ... дис. ... докт. філос. наук. Санкт-Петербург, 2009. 32 с.
- Римський В.П. Паранаука як культурний феномен. *Наука і філософія: класичні, неklasичні і постнеklasичні парадигми*. Білгород : ВПЦ «ПОЛІТЕРРА», 2008. С. 46–101.
- Ball H. Genetic and environmental influences on victims, bullies and bully-victims in childhood. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*. 2008. № 49. P. 104–112.
- Berger K. Invitation to the Life Span. New York : Worth Publishers, 2014. 448 p.
- Carroll M. The Harassed Worker. *Lexington Books*. 2016. № 16. P. 10–21.
- Clayton R. Predictors of Bullying and Victimization in Childhood and Adolescence: A Meta-analytic Investigation. *School Psychology Quarterly*. 2010. № 25. P. 65–83.
- Craig W. The relationship among bullying, victimization, depression, anxiety, and aggression in elementary school children. *Personality and Individual Differences*. 2013. № 24. P. 123–130.
- Ericson N. Addressing the Problem of Juvenile Bullying. *Fact Sheet*. 2013. № 21. P. 30–35.
- Hazlerr R. Areas of Expert Agreement on Identification of School Bullies and Victims. *School Psychology International*. 2007. № 18. P. 5–14.
- Howard M. Bullies and their victims: Understanding a pervasive problem in the schools. *School Psychology Review*. 2006. № 23. P. 165–175.
- Juvonen B. Bullying Among Young Adolescents: The Strong, the Weak and the Troubled Archived. 2004. № 13. P. 73–86.
- Kumpulainen K. Psychiatric conditions associated with bullying. *Journal of Adolescent Medicine and Health*. 2008. № 20. P. 121–132.
- Meyer D. The Gentle Neoliberalism of Modern Anti-bullying Texts: Surveillance, Intervention, and Bystanders in Contemporary Bullying Discourse. *Sexuality Research and Social Policy*. 2016. № 13. P. 356–370.
- Patterson G. The bully as victim? *Paediatric Nursing*. 2005. № 17. P. 27–30.
- Taylor F. Bullying and Emotional Abuse in the Workplace: International Perspectives in Research and Practice. *Stale Einarsen*. 2003. P. 17–42.
- Valerie E. Bullies and victims in schools: a guide to understanding and management. *Open University Press*. 2009. P. 10–29.
- Williams R. The Silent Epidemic: Workplace Bullying. *Psychology Today*. 2015. P. 11–21.

Nazarevych V. V. Ostrakism as a prerequisite of bullying

In the article, the author attempt to determine the peculiarities of the social exclusion phenomenon inside the system of ostracism, victimization, bullying concepts and to systematize social and psychological ideas about mechanisms and forms of social interactions in these processes. Particular attention is paid to considering the system of transition from social exclusion to social harassment of the individual, which highlights the mechanisms of present interpersonal interactions, and according to psychologists and sociologists is one of the most pressing problems of a human being.

The article is devoted to the importance (due to the growing number of school-age children who has their own experience and understanding of peers' rejection and abuse situation) of analysis of the basic prerequisites for the formation of the ostracism phenomenon, as a precondition for bullying, which influence the personal existence course of individuals and social groups.

Attention is paid to new forms of victimization of individuals across the Internet, reflecting the today's changing social conditions among young people, changing children's and adolescents' perceptions of destructive and aggressive behavior.

The following features and causes of the victimization phenomenon are highlighted: numerous interpersonal difficulties, deviations from peers, absence of friendship and its negative quality. Also, problems with the appearance and low level of prosocial behavior that characterize the transition from social rejection to bullying are considered.

The role of the emotional regulation development and control of the buller to limit aggressive behavior is emphasized, as well as an importance of the improvement of family environment, discipline and factors such as stressful home life and siblings' hostility.

Conclusions have been made in the system of the ostracism and bullying concepts, which manifestations affect the quality of personal being, because the phenomenon of social exclusion systematically influences future harassment of the ostracized individual by others, one of the main reasons for this is the formation of "victim syndrome".

Further consideration of this problem can be seen in a more extensive study of the concept of ostracism, its impact on the formation of destructive behavior, acts of abuse; mechanisms to overcome the development of the investigated processes; individual personality traits that influence the possibility of avoiding the situation of social exclusion.

Key words: ostracism, ostracizer, social isolation, bullying, destructive manifestations of personality, bullying, harassment, victimization.